

شناسایی عوامل مؤثر بر تحقق امنیت ملی در نهج البلاغه

امین پاشایی هولاسو^{۱*}، محمدرضا شعبانی^۲ و جواد استکی^۳

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۰۲/۲۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱۰/۱۴

چکیده

مقاله حاضر با هدف شناسایی عوامل مؤثر بر تحقق امنیت ملی در نهج البلاغه به رشته تحریر درآمده است و تلاش می‌کند عوامل مؤثر از طریق تعامل مردم و حکومت بر تحقق امنیت ملی را از دیدگاه امام علی(ع) شناسایی و اولویت‌بندی نماید. این پژوهش از نظر هدف، کاربردی از نظر روش توصیفی-تحلیلی، پیمایشی و از نوع همبستگی است. برای دستیابی به این هدف از دو پرسشنامه محقق ساخته متشکل از ۳۵ سؤال استفاده شد که پایایی آن با استفاده از آزمون آلفای کرونباخ برابر ۰/۹۵ محاسبه گردید. جامعه آماری این پژوهش، صاحب‌نظران دانشگاهی و خبرگان آشنا به علوم معارف اسلامی، مدیریت منابع انسانی، مباحث امنیتی و کارشناسان حوزوی می‌باشند که به صورت نمونه‌گیری هدفمند تعداد ۱۳۲ انتخاب شدند. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آن جایی که تمامی متغیرها نرمال بودند از آزمون‌های اسپیرمن، KMO و بارتلت با استفاده از نرم‌افزار SPSS و برای اثبات مدل تحقیق از تحلیل عاملی با استفاده از نرم‌افزار LISREL بهره گرفته شد. همچنین برای اولویت‌بندی عوامل از روش شباهت به گزینه ایده‌آل فازی (FTOPSIS) استفاده گردید. با توجه به یافته‌های پژوهش می‌توان بیان نمود که: برای تحقق امنیت ملی باید مردم و حکومت توأماً با هم در ارتباط و تعامل باشند که از ۳۵ عامل شناسایی شده در این پژوهش، پنج اولویت نخست عبارتند از: وفاداری مردم به نظام؛ عمل به کتاب خدا و سیره رسول‌الله (صلی‌الله علیه و آله و سلم)؛ اسلامی بودن حکومت؛ حرکت بر محور ولایت و تأمین امنیت برای مردم.

کلیدواژه‌ها: نهج البلاغه، امنیت ملی، تعامل مردم و حکومت.

۱. دانشجوی دکتری رشته مدیریت صنعتی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب

۲. استادیار گروه فرماندهی و ستاد دانشگاه جامع امام حسین(ع)

۳. استادیار گروه فرماندهی و ستاد دانشگاه جامع امام حسین(ع)

*: نویسنده مسئول

۱. مقدمه

اندیشمندان سیاسی و نظریه‌پردازان حوزه مطالعات راهبردی، فلسفه حکومت و هدف از استقرار دولت را تأمین امنیت و رفاه برای مردم و حوزه سرزمینی خود می‌دانند (شعبانی، ۱۳۹۲: ۱۲۳) و معتقدند امنیت از نیازهای اساسی بشر است که بدون آن امکان برآورده شدن سایر نیازها نیست (شایگان، ۱۳۹۱: ۶۴). خداوند امنیت را نعمتی الهی می‌داند و بر انسان منت می‌گذارد که به او امنیت داده است. خداوند متعال در قرآن می‌فرماید: «خدا به کسانی از شما که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده‌اند وعده داده است که حتماً آنان را در این سرزمین جانشین [خود] قرار دهد؛ همان‌گونه که کسانی را که پیش از آنان بودند جانشین [خود] قرار داد و آن دینی را که برایشان پسندیده است به سودشان مستقر کند و بیم‌شان را به ایمنی مبدل گرداند [تا] مرا عبادت کنند و چیزی را با من شریک نگردانند و هر کس پس از آن به کفر گراید آنانند که نافرمانند» (نور/۵۵).^۱ در آیه‌ای دیگر می‌فرماید: «و خدا شهری را مثل زده است که امن و امان بود [و] روزیش از هر سو فراوان می‌رسید، پس [ساکنانش] نعمت‌های خدا را ناسپاسی کردند و خدا هم به سزای آنچه انجام می‌داند طعم گرسنگی و هراس را به [مردم] آن چشاند» (نحل/۱۱۲).^۲ هم‌چنین در آیه ۸ سوره مبارکه تکوین فرموده است که «پس در روز قیامت از نعمت‌ها از شما سؤال خواهد شد»^۳ (تکوین/۸). حضرت امام صادق (ع) درباره این آیه فرمود: «مقصود از نعمت‌ها که در قیامت از انسان درباره آن‌ها سؤال می‌شود امنیت و سلامتی و ولایت حضرت علی (ع) است» (مجلسی، ۱۱۱۱: ۳۵). پیامبر اعظم (ص) در مورد امنیت می‌فرماید: «وطنی که امنیت و شادی در آن نیست، خیری در آن نیست». از مفاد این حدیث برمی‌آید که سرور و مسرت فروع بر امنیت بوده و شادی بدون امنیت بی‌معنی است؛ بنابراین شناسایی عوامل مؤثر بر امنیت و تلاش در جهت تقویت آن‌ها، یکی از روش‌های مهم در برقراری امنیت محسوب می‌شود. مقاله حاضر نیز با هدف فوق درصدد شناسایی عوامل مؤثر بر تحقق امنیت ملی در نهج‌البلاغه به‌عنوان مدلی برای استقرار امنیت ملی مردم پایه است.

۱-۱. بیان مسئله

از دیدگاه معصومین، وطنی دارای ارزش و خیر است که دارای امنیت باشد و اصولاً کشور ناامن مورد توجه هیچ‌کس قرار نمی‌گیرد و رو به نابودی است؛ بنابراین در دیدگاه اسلامی، "امنیت" از جایگاه ویژه و با اهمیتی برخوردار است. امنیت فردی و جمعی هر دو مورد توجه اسلام بوده و بر آن تأکید شده است. در متون دینی چه بسیار تأکیداتی که بر مسأله امنیت، حفظ حدود و ثغور مسلمین، آرامش مردم و جامعه،

۱. وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ (نور/۵۵).

۲. وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعَمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِسَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ (نحل/۱۱۲).

۳. ثُمَّ تَسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ (تکوین/۸).

حفظ آبرو و شخصیت افراد و ... شده است تا جایی که پیامبر اکرم(ص) می‌فرماید: هر که مؤمنی را بیازارد مرا آزار کرده است (مجلسی، ۱۱۱۱: ۱۴۸). از این منظر و برای اجرای کامل ابعاد امنیت فردی و جمعی عوامل زیر لازم و ضروری شمرده شده است:

- اجرای تعمیم عدالت و قانون به‌طور یکسان و نفی هرگونه تبعیض در جامعه.
 - مبارزه مداوم با عوامل تجاوزگری و زمینه‌های تعرض احتمالی و نیروهای فشار و وحشت.
 - مهار کردن عواملی که زمینه تعرض دارند.
 - پیشگیری‌های لازم برای خشکانیدن ریشه‌های تعدی و تعرض.
 - آشنایی عامه مردم با حقوق فردی.
 - آگاهی لازم در جهت احترام به حقوق دیگران.
 - ضمانت اجرای نیروی معنوی (ایمان و اخلاق).
 - ضمانت اجرای قانونی برای کیفر دادن متجاوزین به حقوق مردم (عمیدزنجانی، ۱۳۸۴: ۵۴۸-۵۴۹).
- در نظام‌نامه فکری پیامبر و ائمه نیز اهمیت کرامت انسانی، ارزش‌های اخلاقی در حوزه فردی و اجتماعی، امنیت فردی و اجتماعی و ... به‌نوعی مطرح شده و بر آن‌ها تأکید شده است. بر همین اساس، رسالت اصلی پیامبر و ائمه(ع) تربیت انسان کامل بوده است و به‌صورت طبیعی، تربیت این انسان منوط به مبارزه با موانع کمال است. از این‌رو، موانع کمال یا درونی و یا بیرونی است. رذایل اخلاقی جزء موانع درونی و استبداد و استکبار از موانع بیرونی به‌شمار می‌آیند، لذا تهدیدات درونی، تهدیدات متوجه امنیت انسان و جامعه خواهد بود و مبارزه با آن مقدمه مبارزه با تهدید بیرونی است. بنابراین، در بحث امنیت فردی و به تبع آن امنیت عمومی، "موانع درونی کمال" می‌تواند جزو تهدیدات محسوب شود (لک‌زایی، ۱۳۸۵: ۱۸۷-۱۹۹). همچنین با توجه به فراگیر بودن دین مبین اسلام در همه عرصه‌های فردی و اجتماعی و تبیین اصول ارزشی حاکم بر اسلام بر مبنای نظام امامت و ولایت، ضرورت اجرای اسلام به‌منظور بهره‌مندی از آثار و فواید آن در دستیابی به قسط و عدل، خلافت الهی و امنیت و آرامش مقدمه‌ای بر هدایت، کمال و سعادت فرد و جامعه به‌شمار می‌آید. چنان‌که سعادت فردی در دستیابی به مقام خلیفه‌اللهی و انسان کامل بودن و سعادت اجتماعی در مهیاسازی مدینه فاضله و تمدن راستینی است که پرورش‌دهنده انسان‌های جویای خلیفه‌اللهی است. البته حضور و اتحاد مردم بر محور حق و نظام اسلامی، برخورداری حداکثری آنان از اخلاق و معارف دینی و اهتمام به نصرت دین الهی تعیین‌کننده میزان استواری حکومت در نیل به اهداف است؛ بنابراین شناخت وظایف متقابل حکومت و مردم نسبت به همدیگر و لزوم توجه سیاست‌مداران و کارگزاران نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران به این وظایف به‌عنوان یک مسأله و دغدغه منجر به تدوین مقاله حاضر شده و این مقاله درصدد پاسخ به این سؤال اصلی است که عوامل مؤثر بر تحقق امنیت ملی در نهج‌البلاغه کدامند و چه اولویتی نسبت به همدیگر دارند؟

۱-۲. ضرورت و اهمیت پژوهش

نهج البلاغه در حوزه فلسفه سیاسی، پس از قرآن کریم و روش و اعمال سیاسی پیامبر اکرم(ص) بنیادگذاری فلسفه سیاسی اسلام را بر عهده دارد. محور رهنمودها و راهبردهای سیاسی امام علی(ع) در نهج البلاغه با تکیه بر ایمان به خدا و با هدف نجات انسان‌ها از انقیاد نفس و شیاطین عبارت است از "تقرب به خدا و هدایت جامعه به سمت ارزش‌های والای معنوی برای خداگونه‌شدن انسان"، اصلاح حکومت، قدرت و نوع حکومت اجتماع که در این میان، به مقوله حکومت با ساختار و شاکله متمایزی از سایر حکومت‌ها، توجه ویژه‌ای داشته است. از این‌رو، نهج البلاغه، به‌عنوان متنی عرفانی، الهی و حکمی، فلسفی، تاریخی، سیاسی، اخلاقی و ... نیاز بنیادی و راهگشا در جوامع دینی و اسلامی، به‌خصوص در جامعه‌ای است که مدعی ایجاد حکومتی بر مبنای راهبردها و تئوری‌های موجود در نهج البلاغه است؛ چرا که در این کتاب ربانی و الهی، امام علی(ع) در مصدر و مسند امور حکمی، عرفانی، معنوی و سیاسی فعال، وظایف مردم در قبال حکومت و وظایف حکومت در قبال مردم را تبیین نموده است که در جهت رفع نیاز امروز جوامع به‌منزله راهکار، تذکار، طرح‌ها و شیوه‌هایی در باب تعامل مردم و حکومت، تعریف و به کار گرفته شود. لذا با انجام این پژوهش و یافته‌های آن، مسئولین نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران خواهند توانست ساخت درونی خود را از طریق تعامل مردم و حکومت استحکام بخشند و ضمن بررسی وضع موجود جمهوری اسلامی ایران نسبت به اتخاذ راهکارهای لازم برای کاهش نقاط ضعف، تقویت قوت‌ها و تبدیل فرصت‌ها به تهدیدات اقدام نمایند.

۱-۳. پیشینه پژوهش

خان احمدی (۱۳۹۱) در پژوهشی تحت عنوان «امنیت پایدار در نظام سیاسی اسلام از منظر نهج البلاغه» معتقد است که ابعاد امنیت از منظر نهج البلاغه ظرفیتی پنج‌گانه برای نظام سیاسی اسلام مهیا می‌کند که عبارتند از: ۱. ظرفیت‌سازی برای مقابله با تهدیدهای سخت؛ ۲. ظرفیت‌سازی برای مقابله با تهدیدهای سخت؛ ۳. ظرفیت‌سازی برای مقابله با تهدیدهای نرم؛ ۴. ظرفیت‌سازی برای عمق‌بخشی داخلی و ۵. ظرفیت‌سازی برای عمق‌بخشی خارجی.

کاویانی (۱۳۹۰) در پژوهشی تحت عنوان «حق امنیت فردی و تأمین آن در نهج البلاغه» معتقد است که راهبرد حکومتی امام علی (ع) برای تأمین این حق، عبارت است از ایمنی بخشی به مردم و القای این حس به مردم که هیچ تهدیدی از سوی حکومت و مأموران او متوجه افراد نمی‌شود و حضرت این کار را با صدور فرمان‌های قاطع به مأموران و هشدار، توبیخ و مجازات آن‌ها در صورت عدم‌رعایت حال مردم انجام می‌داد.

دری نجف‌آبادی (۱۳۸۸) در پژوهشی تحت عنوان «نگاهی به امنیت از منظر امیر مؤمنان(ع)» به برخی از حوزه‌های امنیت از دیدگاه حضرت اشاره و بیان می‌دارد که یکی از مقولات جوهری و ریشه‌ای

در تعریف حکومت و شاخصه‌های حکومت اسلامی و تشکیل‌دهنده ابعاد آن، مقوله امنیت اعم از امنیت فردی، اجتماعی، داخلی و بین‌المللی است.

۲. مفهوم امنیت

واژه امنیت به‌عنوان یک مفهوم عام تمام شئون و ابعاد زندگی انسان را در برمی‌گیرد و با بقای نفس و صیانت از حیات و موجودیت انسان پیوند می‌خورد. امنیت تعیین‌کننده حیات و بقای انسان است و همه موجودات در تلاش برای بقا و حفظ وجود و حیات سالم خود می‌باشند. به همین دلیل امنیت مهم‌ترین آرمان انسان و موجود زنده تلقی می‌شود (حافظ‌نیا، ۱۳۸۵: ۳۲۴). باری بوزان امنیت را "حفاظت در مقابل خطر (امنیت عینی)، احساس ایمنی (امنیت ذهنی) و رهایی از تردید (اعتماد به دریافت‌های شخصی)" تعریف می‌کند (بوزان، ۱۳۷۸: ۵۲). به تعبیر بوزان امنیت یک مفهوم توسعه‌نیافته است و جا دارد به‌عنوان مفهومی قدرتمندتر و مفیدتر از شأن و منزلت فعلی آن شناخته شود (فریدمن، ۱۳۷۵: ۳۱۷).

تعبیر متفاوت از امنیت سبب شده است تا این مفهوم متناسب با نیاز انسان‌ها، گروه‌های اجتماعی، حکومت‌ها و... تعریف شود. در تعریف فرهنگی از امنیت، میان امور مادی و معنوی انسان رابطه‌ای مستقیم برقرار و امنیت مادی انسان منتج از امنیت معنوی او تلقی می‌شود.

شهید مطهری در این خصوص معتقد است که: «تقوی به انسان امنیت معنوی می‌دهد، یعنی او را در مقابل اسارت و بندگی هوا و هوس در امان می‌دارد، رشته آز، طمع، حسد، شهوت و خشم را از گردنش برمی‌دارد و به این ترتیب رقیب‌ها و بردگی‌های اجتماعی را از بین می‌برد» (مطهری، ۱۳۶۱: ۶۰).

شهید بهشتی معتقد است: «امنیت تنها وقتی معنی پیدا می‌کند که انسان احساس کند تمام بندها که تنها بخش مهمی از آن‌ها بندها و قیودات مادی و درونی است از میان برداشته شود و این وقتی صورت می‌پذیرد که انسان در کنار نیازهای مادی خود، آرامش معنوی لازم را در جهت امان‌سازی خویشتن از تمام قیود و آسیب‌های درونی داشته باشد» (لک‌زایی، ۱۳۹۰: ۵۷)؛ بنابراین طیفی از انواع امنیت وجود دارد که با طیف نیازهای انسان برابری می‌کند؛ مانند امنیت روانی، امنیت بهداشتی، امنیت درمانی، امنیت غذایی، امنیت رفاهی و... که هر کدام مبتنی بر برداشت و تعریفی خاص از امنیت است.

در واقع امنیت نیاز اساسی انسان است که محصول سازوکاری مرکب از عناصر ساختاری با کارکردهای هماهنگ می‌باشد که از طریق اتخاذ تدابیر لازم و مدیریت بهینه پدید می‌آید (حافظ‌نیا، ۱۳۸۵: ۳۲۵). امنیت در اسلام عبارت است از مجموعه شرایط مطلوب جهت فعالیت‌های فرد و جامعه به‌نحوی که در سایه تحقق این شرایط، جهت‌گیری‌ها به‌سوی اهداف آفرینش، هر چه صحیح‌تر و کامل‌تر شکل گرفته و اسباب تسریع در نیل به تعالی و رشد انسان فراهم شود (افتخاری، ۱۳۸۴).

۲-۱. امنیت ملی

امنیت ملی را می‌توان با دو جهت‌گیری یا گرایش متفاوت تعریف کرد. هنگامی که نظام سیاسی با رویکرد تهدید محور به امنیت ملی می‌نگرد، امنیت ملی مربوط به براندازی و چالش از جانب گروه‌ها و جریان‌های

داخلی است که اقتدار دولت را نپذیرفته‌اند. در این صورت نظام سیاسی به حذف و برخورد با این گروه‌ها و جریان‌ها توجه دارد؛ اما هنگامی که نظام سیاسی با رویکرد آسیب‌پذیر محور به امنیت ملی می‌نگرد، امنیت ملی مربوط به حوزه ضعف‌ها، کاستی‌ها و ناکارآمدی‌های درونی است که توانمندی‌های دولت را به چالش می‌کشد و عوامل تهدید داخلی بر روی آن‌ها تکیه می‌کنند. در این صورت نظام سیاسی از درون دست به ترمیم، اصلاح و بازسازی خود می‌زند تا زمینه‌های بهره‌برداری گروه‌ها و جریان‌های داخلی را از بین برده و بقاء خود را تضمین کند؛ بنابراین در بحث امنیت ملی با رویکرد آسیب‌پذیر محور، آسیب‌پذیری‌های ناشی از نقاط ضعف مزمن که ساختارها، امکانات و توانایی‌های داخلی قادر به حل و پاسخگویی به آن‌ها نباشند، مطرح می‌شود. نزاع‌های قومی و مذهبی در ساختار سیاسی، بحران‌های ناشی از مشروعیت، بحران‌های ناشی از ناکارآمدی نهادی، بحران هویت، شکاف‌های طبقاتی و دوگانگی‌های اقتصادی، بحران‌های فرهنگی و ... از جمله آسیب‌پذیری‌ها در حوزه امنیت ملی است. البته برخی از کارشناسان نیز تعریفی ایجابی از امنیت ارائه کرده‌اند. براساس این تعریف، امنیت ملی فضا و شرایط ناشی از اقدامات امنیتی است که می‌تواند کارکرد درست را از اعمال نفوذ دشمن و گروه‌های غیرقانونی مصون نگاهداشته و قابلیت وفاداری ملی و تلاش در حفظ ثبات و اقتدار سیاسی را در کشور فراهم آورد (عصاریان‌نژاد، ۱۳۸۸: ۷).

با تقسیم امنیت به دو رویکرد داخلی و خارجی، خیلی از سطوح امنیت (مانند امنیت فردی، امنیت اجتماعی، امنیت زیست‌محیطی، امنیت محلی و ...) در ذیل امنیت ملی قرار می‌گیرند. امنیت اجتماعی یا اجتماعی شده و امنیت عمومی از فروع امنیت ملی می‌باشند. امنیت سیاسی و قضایی نیز از توابع و زیرمجموعه‌های امنیت ملی است (افتخاری، ۱۳۸۴).

امنیت ملی در این رویکرد، دارای ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی است؛ بنابراین نمی‌توان مرز مشخصی میان انواع مختلف امنیت ملی در حوزه سرزمینی قائل شد. همچنین امنیت ملی با رویکرد مضیق، نگاهی دقیق‌تر و عمیق‌تر به موضوعات امنیتی، تهدیدات، ابزارها و سایر اجزاء و ارکان امنیت در سطح داخلی دارد و تا حد زیادی با امنیت عمومی و اجتماعی متفاوت است. به‌عنوان مثال اگر موضوع یا مرجع امنیت ملی سازه سخت حاکمیت باشد، در این صورت مرجع امنیت ملی، با مرجع امنیت اجتماعی کاملاً متفاوت است. در امنیت اجتماعی مرجع، گروه‌ها و هویت‌ها هستند. حفظ هویت اقوام، اقلیت‌ها، گروه‌های اجتماعی یک بحث است، حفظ سازه سخت حکومت و حاکمیت بحث دیگری است. در امنیت عمومی، موضوع اصلی یا مرجع امنیت، مردم است. این با گروه‌های اجتماعی فرق می‌کند. در بحث مردم دیگر گروه‌ها را نداریم. جان و مال مردم باید حفظ شود این یک بحث است و سازه حکومت بحث دیگری است (همان: ۷). در این نگاه، مهم‌ترین تهدید امنیت ملی، براندازی است؛ بنابراین وقتی موضوع و مرجع امنیت تعبیر پیدا می‌کند، تهدید هم عنوان جدیدی پیدا می‌کند. در امنیت اجتماعی گروه‌ها، اقوام و صنف‌ها مورد تهدید قرار می‌گیرند، هویت یک قوم اگر در معرض تهدید قرار گیرد، امنیت اجتماعی در

معرض خطر قرار می‌گیرد. در امنیت عمومی، صرف‌نظر از گروه‌ها، اقوام و ...، جمع مردم مطرح‌اند. مرجع امنیت عمومی، مردماند، نه تک‌تک افراد (همان: ۸).

چنانچه گفته شد امنیت ملی و خارجی را بعضاً سطوحی از امنیت ملی نام می‌برند و امنیت ملی را به امنیت دولت، امنیت عمومی، امنیت اجتماعی و امنیت فردی تفکیک می‌کنند که در بهترین حالت، امنیت عمومی سهم عمده‌ای از امنیت ملی را به خود اختصاص داده و در بدترین حالت، امنیت دولت سهم عمده‌ای از امنیت ملی را به خود اختصاص می‌دهد.

با این تعریف، نمی‌توان امنیت ملی را مترادف با هر یک از انواع امنیت ملی (امنیت عموم، نظام سیاسی و اجتماعی) قلمداد کرد، زیرا امنیت ملی مفهومی است که مشخص‌کننده تحلیل امنیت در حوزه جغرافیایی است و لزوماً به مفهوم امنیت نظام سیاسی و یا مردم و یا امنیت اجتماعی نیست؛ بلکه شامل امنیت تمام موجودیت‌های حقیقی در یک واحد سیاسی می‌باشد؛ بنابراین امنیت نظام سیاسی یکی از شقوق مهم امنیت ملی محسوب می‌شود و در این پژوهش امنیت نظام سیاسی، عبارت است از: «وضعیتی که در آن ایده، نمادها و ارزش‌های اساسی نظام سیاسی از سوی عوامل درون سرزمینی در معرض تهدید قرار نداشته و در صورت بروز هرگونه تهدید توان و امکان انتظام بخشی و استمرار بقاء را داشته باشد» (شعبانی، ۱۳۹۲: ۱۰۲).

با تعریف فوق مشخص می‌شود که در نظام مبتنی بر اسلام، امنیت رژیم و سازمان حکومت، از آن جهت دارای اهمیت است که اهداف، ارزش‌ها، سعادت و امنیت مردم و مکتب اسلام را تأمین می‌کند. به تعبیر دیگر؛ امنیت حکومت از آن جهت که مقدمه‌ای بر امنیت و رشد و تعالی جامعه اسلامی است مورد توجه می‌باشد؛ بنابراین، امنیت اجتماعی، عمومی و فردی در پیوند وثیقی با امنیت نظام و دولت قرار دارد و با نگاه اسلام به فلسفه و کارکرد حکومت، امنیت جامعه توأم با امنیت حاکمیت تحقق می‌یابد و بالعکس؛ بنابراین شیوه تأمین امنیت نیز در این رویکرد حائز اهمیت است و اساس آن عمدتاً مبتنی بر اقدامات ایجابی و دربرگیرنده مجموعه‌ای از فعالیت‌ها و اقدامات در ابعاد مختلف اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و ... است که توسط حکومت و با همکاری و مشارکت مردم عملیاتی می‌شود و اقدامات سلبی در حد ضرورت و در چارچوب قانون برای انتظام بخشی مورد توجه است. لذا با توجه به ماهیت، اهداف و کارکردهای حکومت در اسلام، شیوه‌های تأمین امنیت و عوامل تأثیرگذار بر آن نیز با دیگر حکومت‌ها متفاوت خواهد بود.

در جمهوری اسلامی و تعبیری که از مرجعیت نظام سیاسی می‌شود، امنیت هرگز به معنای رایج در ادبیات برخی اندیشمندان امنیتی و سیاسی نیست. آنچه از مفهوم امنیت ملی مدنظر نظام جمهوری اسلامی ایران است، متفاوت از امنیت رژیم در معنای غربی و سکولاریستی آن است. مطابق با آراء امام خمینی (رحمه‌الله) و مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در جمهوری اسلامی ایران، مرجعیت یافتن نظام در حوزه امنیت ملی به معنی اولویت یافتن رژیم سیاسی یا حکومت بر امنیت مردم و به ویژه در تقابل قرار گرفتن این دو حوزه نیست؛ زیرا امنیت حاکمان و رژیم سیاسی جمهوری اسلامی ایران که متکی بر پشتیبانی مردم می‌باشد، تنها در سایه ثبات و استقرار امنیت در جامعه اسلامی ایران و دقیقاً در راستای

خدمت به مردم محقق می‌شود. به تعبیر دیگر امنیت حاکمیت، در گرو امنیت جامعه اسلامی است، این معنی را به روشنی می‌توان در اندیشه امام خمینی (رحمه‌الله) یافت، آنجا که امام خمینی (رحمه‌الله) مرجع امنیت را رژیم، جامعه و دولت می‌داند که با یکدیگر رابطه‌ای تعاملی دارند؛ اما از نظر رتبه‌بندی، مرجع جامعه با احتمال بر دو مؤلفه «دین و مردم» بر دو مرجع دیگر یعنی دولت و رژیم ارجحیت یافته و با آن دو رابطه غایی - آلی برقرار می‌کند. در این منطق جامعه منسجم، دین باور، اصیل، با هویت و رضایتمند، ضامن امنیت خود، دولت و رژیم شناخته می‌شود و امنیت رژیم نیز در گرو پاسداری همه‌جانبه از تعالیم عالییه اسلام و تحقق رضایت‌مندی مردم است (کریمی‌مله، ۱۳۸۴: ۷۶۵-۷۸۴).

۲-۲. امنیت و نقش حکومت در تأمین امنیت از دیدگاه نهج‌البلاغه

در اندیشه سیاسی امام علی(ع)، وجود حکومت در جامعه انسانی مهم‌ترین ابزار برای تأمین امنیت لاست و تبعاً فقدان آن مهم‌ترین علت ناامنی است که امام از آن به فتنه مداوم تعبیر می‌کند. لزوم این وسیله آن قدر از منظر امام(ع) اهمیت دارد که ایشان حکومت با حاکمی ستمگر و فریب‌کار را بر فتنه مداوم و ناامنی ناشی از فقدان حکومت، برای جامعه بهتر می‌داند. چون در زمان فتنه و هرج‌ومرج، نه تنها نظم عمومی و حقوقی که به پشتوانه حکومت، تنظیم‌کننده روابط اجتماعی مردم است مختل می‌شود، بلکه حتی هنجارهای اجتماعی و اخلاقی که معمولاً ضمانت اجرای حقوقی و حکومتی ندارند، کارکردهای انتظام‌بخشی خودشان را از دست می‌دهند. به همین دلیل امام(ع) در برابر شعار انحرافی خوارج که اعلام می‌کردند هیچ حکمی غیر از حکم خدا نیست (لا حکم الا الله)، شدیداً موضع‌گیری کرده و بیان می‌فرمایند: این عبارت کلمه حقی است که از آن اراده باطل شده است (کلمه حق یراد بها الباطل)^۱. زیرا مراد خوارج پس از سرخوردگی‌ها و تلفات جنگ‌های جمل و صفین در رکاب امام، نفی‌کننده هرگونه حکومت و نظم سیاسی و حقوقی در جامعه آن روز بودند که امروزه از آن به آنارشسیسم تعبیر می‌شود و گر نه حکومت بر اساس احکام و قوانین خدا، خواست و آرمان مطلوب امام(ع) بود (کاویانی، ۱۳۹۰: ۱۱۵). با این شعار و موضع‌گیری امام(ع) در برابر آن، مضمون خطبه ۴۰ نهج‌البلاغه شکل گرفته که در بخشی از آن، امام پس از شعار خوارج می‌فرماید: «سخن حقی است که از آن اراده باطل شد. آری درست است، فرمانی جزء فرمان خدا نیست. ولی این‌ها می‌گویند زمامداری جزء برای خدا نیست. درحالی‌که مردم به زمامداری نیک یابد، نیازمندند تا مؤمنان در سایه حکومت به کار خود مشغول و کافران هم بهره‌مند شوند و مردم در استقرار حکومت زندگی کنند. به وسیله حکومت بیت‌المال جمع‌آوری می‌گردد و به کمک آن با

۱. فی الخوارج لما سمع قولهم: لا حکم الا لله، قال علیه السلام: کلمة حق یراد بها باطل. نعم انه لا حکم الا لله، ولكن هؤلاء یقولون: لا امر الا لله. و انه لا یدل للناس من امیر، بر او فاجر، یعمل فی امرته المؤمن، و یستمتع فیها الکافر، و یتلغ الله فیها الاجل، و یجمع به الثقی، و یقاتل به العدو، و تأمن به السبل، و یؤخذ به للضعیف من القوی، حتی یستریح بر، و یستراح من فاجر [و فی روایتی اخری: انه علیه السلام لما سمع تحکیمهم قال: حکم الله انظر فیکم؛] و قال: [اما الامرة البرة فیعمل فیها الثقی. و اما الامرة الفاجرة فیتمتع فیها الثقی، إلى ان تنقطع مدته، و تدركه مینته (خطبه/۴۰)]

دشمنان می‌توان مبارزه کرد. جاده‌ها امن و امان و حق ضعیفان از نیرومندان گرفته می‌شود. نیکوکاران در رفاه و از دست بدکاران در امان می‌باشند» (دستی، ۱۳۷۹: ۹۳). به این ترتیب امام(ع) با موضع‌گیری در مقابل شعار نفی حکومت، با بیان نقش حکومت و ترسیم راهبردهای آن، مجموعه‌ای وظایف را برای حکومت بیان می‌کند که با انجام آن‌ها وضعیتی به وجود می‌آید که مردم با آن به زندگی عادی و بدون دغدغه خود مشغول می‌شوند. به این وضعیت، "امنیت" گفته می‌شود (کاویانی، ۱۳۹۰: ۱۱۶).

امام(ع) در نهج‌البلاغه پس از تعریف امنیت، ابعاد امنیت پایدار را بیان می‌دارد که در این بخش با بهره‌گیری از این سند راهبردی اسلام به بررسی ابعاد مختلف آن پرداخته می‌شود:

- امنیت سیاسی

حضرت امنیت سیاسی را در خطبه ۱۳۱ چنین توصیف می‌کند: «بار خدایا، تو می‌دانی که آن کارها که از ما سر زد، نه برای هم‌چشمی بود و نه رقابت در قدرت و نه خواستیم از این دنیای ناچیز چیزی افزون به چنگ آوریم، بلکه می‌خواستیم نشانه‌های دین تو را که دگرگون شده بود بازگردانیم و بلاد تو را اصلاح کنیم تا بندگان ستم‌دیده‌ات در امان مانند و آن حدود که مقرر داشته‌ای، جاری گردد» (خطبه/۱۳۱، فراز ۱)۲.

- امنیت اجتماعی

امنیت اجتماعی را حضرت در حکمت ۳۹۳ این‌گونه تبیین می‌کنند: «موافقت با مردم در خلق و خویشان سبب ایمنی از آسیب‌شان است» (حکمت ۳۹۳)۲.

- امنیت اقتصادی

این بُعد در نامه حضرت علی(ع) به اشعث بی قیس، استاندار آذربایجان، چنین آمده است: «حوزه فرمانروایت طعمه تو نیست، بلکه امانتی است بر گردن تو و از تو خواسته‌اند که فرمانبردار کسی باشی که فراتر از توست. تو را نرسد که خود هر چه خواهی رعیت را فرمان دهی یا خود را درگیری کاری بزرگ کنی، مگر آن که دستوری به تو رسیده باشد. در دستان تو مالی است از اموال خداوند عز و جل و تو خزانه‌دار هستی تا آن را به من تسلیم کنی. امید است که من برای تو بدترین والیان نباشم و السلام (همان، نامه/۵)۳.

همچنین امام(ع) در بیانی دیگر در مورد فلسفه و چرایی حکومت می‌فرمایند: «خدایا تو میدانی که جنگ و درگیری ما برای به‌دست‌آوردن قدرت، حکومت، دنیا و ثروت نبوده است، بلکه می‌خواستیم نشانه‌های حق و دین تو را به جایگاه خویش بازگردانیم و در سرزمین تو اصلاح را ظاهر کنیم تا بندگان

۱. اللَّهُمَّ إِنَّكَ تَعْلَمُ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ الَّذِي كَانَ مِنَّا مُنَافَسَةً فِي سُلْطَانٍ، وَلَا التَّمَسُّ بِشَيْءٍ مِنْ فَضُولِ الْخَطَامِ، وَلَكِنْ لِيُرِدَ الْمَعَالِمَ مِنْ دِينِكَ، وَتُظْهِرَ الْإِصْلَاحَ فِي بِلَادِكَ، فَيَأْمَنَ الْمَظْلُومُونَ مِنْ عِبَادِكَ، وَتَقَامَ الْمُعْتَلَّةُ مِنْ حُدُودِكَ.

۲. مُقَارَبَةُ النَّاسِ فِي أَخْلَاقِهِمْ أَمْنٌ مِنْ غَوَائِلِهِمْ.

۳. وَإِنَّ عَمَلِكَ لِي سَلَكٌ بِطَعْمِهِ، وَلَكِنَّهُ فِي عُنُقِكَ أَمَانَةٌ وَءَانَتْ مُسْتَرْعَى لِمَنْ فَوْقَكَ لَيْسَ لَكَ أَنْ تَفْتَاتَ فِرْعَوْنِيَّةً، وَلَا تُتَخَاطَرَ إِلَّا بِوَبَقِيَّةٍ وَفِي بَدْيِكَ مَالٌ مِنْ مَالِ اعْزَّ وَجَلَّ، وَأَنْتَ مِنْ خَزَائِنِهِ حَتَّى تُسَلِّمَهُ إِلَيَّ وَلَعَلِّي أَنْ لَا أَكُونَ شَرًّا وَلَا يَكُ لَكَ، وَالسَّلَامُ.

ستم‌دیده‌ات در امن و امان زندگی کنند و قوانین و مقررات فراموش شده تو بار دیگر اجرا گردد (دستی، ۱۳۷۹: ۲۴۹). بدین ترتیب امام(ع) هدفی را در رابطه با نقش حکومت‌ها طراحی می‌کند که بخشی از آن به امنیت فردی و بخش دیگر به تأمین وضعیتی مطلوب برای تحقق ارزش‌های انسانی مربوط می‌شود. در خصوص حقوق متقابل امام و مردم، آن حضرت در خطبه ۳۴ در چند فراز بیان می‌دارد که حقوق امام بر مردم عبارتند از وفاداری بر بیعت، خیرخواهی بر حکومت در آشکار و نهان، اجابت و اطاعت از اوامر حکومت در فراخوانی از مردم (خطبه/۳۴، فراز ۱۱)^۱. در مقابل، حقوق مردم بر امام به‌عنوان حاکم و فرمانروا عبارتند از خیرخواهی بر امت، توزیع عادلانه بیت‌المال، آموزش عمومی مردم تا بی‌سواد و نادان نمانند و تربیت مردم تا راه و رسم زندگی را پیدا کنند (خطبه/۳۴، فراز ۱۰)^۲.

۳-۲. الگوی مفهومی تحقیق

با توجه به ادبیات تحقیق، مرور مطالعات پیشین و با بررسی‌های صورت گرفته در آراء، نظرات و اندیشه‌های امام علی(ع) در نهج‌البلاغه، تحت‌العقول و عیون اخبار، ۲ معیار و ۳۵ زیرمعیار در قالب یک چارچوب مفهومی برای بررسی وظایف متقابل مردم و حکومت نسبت به هم در بیان امام علی(ع) به صورت زیر بیان شدند (جدول ۱):

۱. و تنتقص اطرافکم فلا تمتعضون، لا ینام عنکم و انتم فی غفله ساهون

۲. أَفَأَلَّكُمْ، لَقَدْ سَمِعْتُ عَنَابِكُمْ. أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ عَوْضًا؟ وَ بِالذُّلِّ مِنَ الْعِزِّ خَلْفًا؟ إِذَا دَعَوْتُمْ إِلَى جِهَادٍ عَدُوَّتُمْ دَارَتِ أَعْيُنُكُمْ كَأَنَّكُمْ مِنَ الْمَوْتِ فِي غَمْرَةٍ، وَ مِنَ الذُّهُولِ فِي سَكْرَةٍ، يُرْتَجُّ عَلَيْكُمْ حَوَارِي فَتَعْمَهُونَ، فَكَأَنَّ قُلُوبَكُمْ مَالُوسَةٌ فَانْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ. مَا أَنْتُمْ لِي بِبِقَّةٍ سَجِيسَ اللَّيَالِي، وَ مَا أَنْتُمْ بِرُكْنِ يُمَالُ بِكُمْ، وَ لَا زَوَافِرٍ عِزٌّ يُفْتَقَرُ إِلَيْكُمْ. مَا أَنْتُمْ إِلَّا كَابِلٌ ضَلَّ رِعَايَتَهَا، فَكُلَّمَا جُمِعَتْ مِنْ جَانِبٍ انْتَشَرَتْ مِنْ آخَرٍ. لَيْسَ لِعَمْرٍ اللَّهِ سَعْرُ نَارِ الْحَرْبِ أَنْتُمْ، تَكَادُونَ وَ لَا تَكِيدُونَ، وَ تَتَنَقَّصُ اطْرَافَكُمْ فَلَا تَمْتَعِضُونَ، لَا يُنَامُ عَنْكُمْ وَ أَنْتُمْ فِي غَفْلَةٍ سَاهُونَ. غَلِبَ وَاللَّهِ الْمُتَخَادِلُونَ. وَ إِيْمُ اللَّهِ إِنِّي لَأُظِنُّ بِكُمْ أَنْ لَوْ حَمَسَ الْوَعْيُ، وَ اسْتَحَرَّ الْمَوْتُ، قَدِ انْفَرَجْتُمْ عَنْ ابْنِ أَبِي طَالِبٍ انْفِرَاجَ الرَّأْسِ، وَاللَّهِ إِنَّ امْرَأَةً يُمْكِنُ عَدْوُهُ مِنْ نَفْسِهِ يُعْرَقُ لِحْمَهُ، وَ يَهْشِمُ عَظْمَهُ، وَ يَفْرَى جِلْدَهُ، لِعَظِيمِ عَجْزِهِ، ضَعِيفٌ مَا ضَمَّتْ عَلَيْهِ جَوَانِحُ صَدْرِهِ. أَنْتَ فَكُنْ ذَاكَ إِنْ شِئْتَ، فَأَمَّا أَنَا فَوَاللَّهِ دُونَ أَنْ أُعْطِيَ ذَلِكَ ضَرْبٌ بِالْمَشْرِفِيَّةِ تَطِيرُ مِنْهُ فِرَاشُ الْهَامِ، وَ تَطِيحُ السَّوَاعِدُ وَ الْأَقْدَامُ، وَ يَفْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ ذَلِكَ مَا يَشَاءُ. أَيُّهَا النَّاسُ، إِنْ لِي عَلَيْكُمْ حَقًّا، وَ لَكُمْ عَلَيَّ حَقٌّ. فَأَمَّا حَقُّكُمْ عَلَيَّ فَالْنَّصِيحَةُ لَكُمْ، وَ تَوْفِيرُ قِيَّتِكُمْ عَلَيَّكُمْ، وَ تَعْلِيمُكُمْ كَيْلَانِ تَجْهَلُوا، وَ تَأْدِيبُكُمْ كَيْمَا تَعْلَمُوا. وَ أَمَّا حَقِّي عَلَيْكُمْ فَالْوَفَاءُ بِالْبَيْعَةِ، وَ النَّصِيحَةُ فِي الْمَشْهَدِ وَالْمَغِيبِ، وَ الْإِجَابَةُ حِينَ أَدْعُوكُمْ، وَ الطَّاعَةُ حِينَ أَمُرُّكُمْ.

جدول ۱: الگوی مفهومی تحقیق

مؤلفه	ردیف	عامل	منبع
وظایف مردم در قبال حکومت	۱	انتقاد سازنده از مسئولان	خطبه ۲۱۶
	۲	اطاعت‌پذیری از نظام	خطبه‌های ۳۴، ۳۹، ۹۷ و ۱۶۹
	۳	امر به معروف و نهی از منکر	خطبه ۳ و کلمات قصار ۲۵۲
	۴	مشارکت همگانی و سیاسی	خطبه‌های ۲۵ و ۳۴
	۵	نهادینه شدن ارزش‌ها و عمل به آن	خطبه ۵۶
	۶	عمل به کتاب خدا و سیره رسول‌الله (ص)	عیون اخبار ج ۳۰۷: ۲۷۳
	۷	ثبات مردم در رویه‌ها و رویدادها	خطبه ۵۶
	۸	وفاداری مردم به نظام	خطبه ۳۴
	۹	اسلامی بودن حکومت	خطبه ۱۰۵، ۱۰۶ و ۱۴۶
	۱۰	حرکت بر محور ولایت	خطبه ۱۵۲
	۱۱	حفظ کرامت، حقوق و آزادی‌های انسان	خطبه ۲۱۶
	۱۲	اتکاء به آرای عمومی (بیعت)	خطبه ۳
	۱۳	استقلال و آزادی	نامه ۳۱
	۱۴	وحدت و همبستگی	خطبه ۳۹ و نامه‌های ۷۴ و ۷۸
	وظایف حکومت در قبال مردم	۱۵	عدالت همه‌جانبه و فراگیر
۱۶		مبارزه با ظلم و ستم و حمایت از مظلومان و مستضعفان	خطبه ۱۳۱ و نامه ۵۳
۱۷		حفظ بنیان خانواده	حکمت‌های ۱۴۱ و ۳۵۲
۱۸		تأمین امنیت برای مردم	خطبه ۴۰
۱۹		آبادانی و مبارزه با فقر	خطبه ۱۵، نامه ۵۳ و کلمات قصار ۱۶۳ و ۳۱۹
۲۰		شکوفایی و رشد علمی جامعه	خطبه ۳۴
۲۱		تربیت و هدایت جامعه به سوی کمال و سعادت	خطبه‌های ۸۷ و ۱۰۵ و نامه ۳۴
۲۲		اجرای احکام و حدود الهی	خطبه‌های ۱۰۴ و ۱۳۱
۲۳		گشاده‌رویی و نزدیکی با مردم	نامه‌های ۲۷، ۵۰ و ۷۶
۲۴		مهرورزی، مهربانی و مدارا با مردم	نامه‌های ۲۷ و ۳۷
۲۵		دیندار حضوری مسئولان و مردم (در دسترس مردم بودن)	نامه‌های ۵۳ و ۶۷
۲۶		مشورت با مردم در اتخاذ تصمیمات	نامه ۵۳
۲۷		آسان‌گیری بر مردم	نامه ۵۳
۲۸		عیب‌پوشی از مردم	نامه ۵۳
۲۹		آموزش دینی مردم	خطبه ۳۴
۳۰		انتقادپذیری حاکمان، مدیران و مسئولان	نامه ۵۳
۳۱		دوری از فخر فروشی و تکبر برای مردم	نامه ۵۳
۳۲		خیرخواهی برای مردم	خطبه ۳۴
۳۳		ساده‌زیستی حاکمان، مدیران و مسئولان	نامه ۴۵
۳۴		پرهیز از دروغ و خیانت	نامه ۵۳
۳۵	گزینش صالحان برای مسؤولیت‌ها	تحت‌العقول، ص ۳۱۹	

۳. روش‌شناسی تحقیق

این مقاله حاصل پژوهشی است که از نظر هدف، کاربردی از نظر روش توصیفی-تحلیلی، پیمایشی و از نوع همبستگی است.

جامعه آماری مورد مطالعه در این پژوهش صاحب‌نظران دانشگاهی و خبرگان آشنا به علم معارف اسلامی، مدیریت منابع انسانی، مباحث امنیتی و کارشناسان حوزوی و مدیران سطوح میانی و عالی می‌باشند که به‌صورت نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند و تعداد آنان ۱۳۲ می‌باشد.

۳-۱. ابزار جمع‌آوری اطلاعات

در این پژوهش ابزار اصلی سنجش، پرسشنامه است. پرسشنامه شماره «۱» از ۳۵ سؤال تشکیل و با استفاده از طیف لیکرت به‌عنوان مقیاس مورد نظر طراحی گردیده است.

۳-۲. روایی محتوایی پرسشنامه

پژوهشگر برای سنجش یک متغیر، بر اساس ادبیات موجود تعدادی سؤال در قالب یک پرسشنامه مطرح می‌کند. روایی محتوی به این بستگی دارد که این سؤال‌ها تا چه میزان حوزه محتوایی متغیر موردنظر را پوشش می‌دهد (دهقانی‌پوده و پاشایی هولاسو، ۱۳۹۵: ۳۳). یکی از روش‌ها برای ارزیابی و تضمین روایی محتوا شکل‌گیری معقول ابزار است. اتکای زیاد به ادبیات موضوع و استفاده از نظر متخصصان برای ارزیابی پرسشنامه می‌تواند روایی محتوا را تضمین کند. از آنجایی که همه گویه‌های پرسشنامه که برای سنجش سازه استفاده شده است، بر اساس مطالعات قبلی بوده و پرسشنامه گفته شده ابتدا توسط تعدادی از استادان متخصص دانشگاه و صاحب‌نظران این حوزه بررسی شده و بر اساس بازخور آن‌ها و به‌منظور کاهش ابهامات، پرسشنامه اولیه اصلاح و پرسشنامه نهایی تدوین شده است، می‌توان از روایی محتوایی آن اطمینان پیدا کرد.

۳-۳. پایایی پرسشنامه

به‌منظور بررسی پایایی پرسشنامه از ضریب آلفای کرونباخ که توسط نرم‌افزار SPSS محاسبه گردید، استفاده شد. به‌طوری کلی مقدار آن برای سؤالات پرسشنامه برابر ۰/۹۵ شد که مقدار قابل توجهی جهت پایا بودن پرسشنامه می‌باشد.

همان‌گونه که در جدول ۵ ملاحظه می‌گردد و از آنجایی که ضریب آلفای کرونباخ بالاتر از ۰/۷ قابل قبول است؛ در نتیجه آلفای کرونباخ تمامی سؤالات پرسشنامه موردقبول است و پایایی پرسشنامه تأیید می‌گردد.

جدول ۵: نتایج آزمون آلفای کرونباخ مرتبط برای هر کدام از سازه‌های پرسشنامه

حوزه پرسشنامه	تعداد سؤال‌ها	ضریب آلفای کرونباخ	متغیرهای مکنون	تعداد سؤال	ضریب آلفای کرونباخ
وظایف متقابل مردم و دولت نسبت به همدیگر	۳۵ سؤال	۰/۹۵	وظایف مردم در قبال حکومت	۸	۰/۹۶
			وظایف حکومت در قبال مردم	۲۷	۰/۹۵

۴. یافته‌های پژوهش

۴-۱. آمار توصیفی

با توجه به تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده از طریق نرم‌افزار SPSS می‌توان اطلاعات حاصله را به صورت زیر بیان نمود:

جدول ۶: مشخصات پاسخ‌دهندگان

- مشخصات سطح تحصیلات پاسخ‌دهندگان:			
لیسانس: ۱۷,۰٪	فوق لیسانس: ۵۰,۹٪	دکتر: ۳۲,۴٪	
- مشخصات سن پاسخ‌دهندگان:			
۲۰ - ۳۵: ۱۹,۳٪	۳۵ - ۴۰: ۲۳,۱٪	۴۰ به بالا: ۵۷,۶٪	
- مشخصات سابقه کاری پاسخ‌دهندگان:			
۱۰-۵: ۱۰,۴٪	۱۰-۱۵: ۱۶,۱٪	۱۵-۲۰: ۲۳,۵٪	۲۰ به بالا: ۵۰,۰٪

۴-۲. آمار استنباطی

آزمون KMO و بارتلت

ضریب شاخص KMO از صفر تا یک است. این شاخص هر چقدر به عدد یک نزدیک‌تر باشد نشان‌دهنده کفایت نمونه‌گیری و نیز مفید بودن تحلیل عاملی برای عوامل است.

از سوی دیگر آزمون بارتلت میزان معناداری روابط بین عوامل مورد نظر را نشان می‌دهد. مقدار KMO به دست آمده (جدول ۷) نشان‌دهنده سازگاری مناسب فاکتورها برای انجام تحلیل عاملی است.

در این آزمون فرض صفر و فرض یک به صورت زیر است:

H_0 : ارتباط مناسب میان ساختار داده‌ها وجود ندارد.

H_1 : ارتباط مناسب میان ساختار داده‌ها وجود دارد.

به عبارتی دیگر نمونه‌ها از کفایت لازم برخوردار هستند. علاوه بر این، به دلیل برقراری رابطه:

$(P\text{-value} = ۰/۰۰۰ \leq ۰/۰۵)$ در سطح خطای ۵٪ می‌توان گفت، روابط معناداری بین متغیرهای تحلیل عاملی

وجود دارد و داده‌ها برای انجام تحلیل عاملی مناسب هستند.

جدول ۷: نتایج آزمون KMO و بارتلت

توضیح	نتیجه	نام آزمون	فاکتور
کفایت نمونه‌گیری در حد بسیار خوب است.	۰/۹۶۲	KMO	وظایف متقابل مردم و دولت نسبت به همدیگر
آزمون بارتلت			
P-value=۰/۰۰۰≤۰/۰۵	۱۶۳۱۷/۰۸۶	X2	
	۲۰۶	Df	
	۰/۰۰۰	P-value	

با توجه به اینکه سطح معنی‌داری (پی-مقدار) کمتر از ۰/۰۵ است، فرض صفر رد و فرض یک یعنی وجود ارتباط مناسب میان ساختار داده‌ها تأیید می‌شود.

به منظور مشخص کردن نوع آزمون مورد استفاده برای فرضیه‌های تحقیق ابتدا به بررسی نرمال یا غیرنرمال بودن داده‌های مربوط به فرضیات از آزمون کولموگروف-اسمیرنوف پرداخته می‌شود و سپس با استفاده از نتایج این آزمون، از روش‌های آماری پارامتری یا غیرپارامتری مناسب برای آزمودن فرضیه‌ها استفاده می‌شود. بنابراین فرضیه‌ها به شکل زیر می‌باشد:

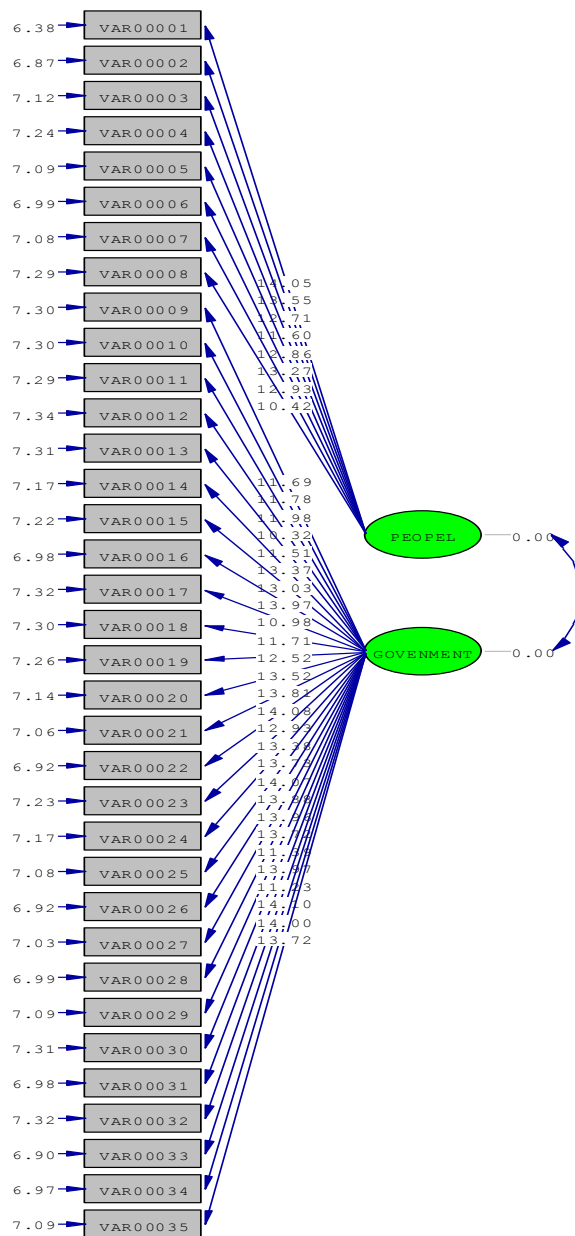
H0: توزیع داده‌ها نرمال است (داده‌ها از جامعه نرمال استخراج شده‌اند).

H1: توزیع داده‌ها نرمال نیست (داده‌ها از جامعه نرمال استخراج نشده‌اند).

جدول ۸: نتایج حاصل از آزمون کولموگروف-اسمیرنوف

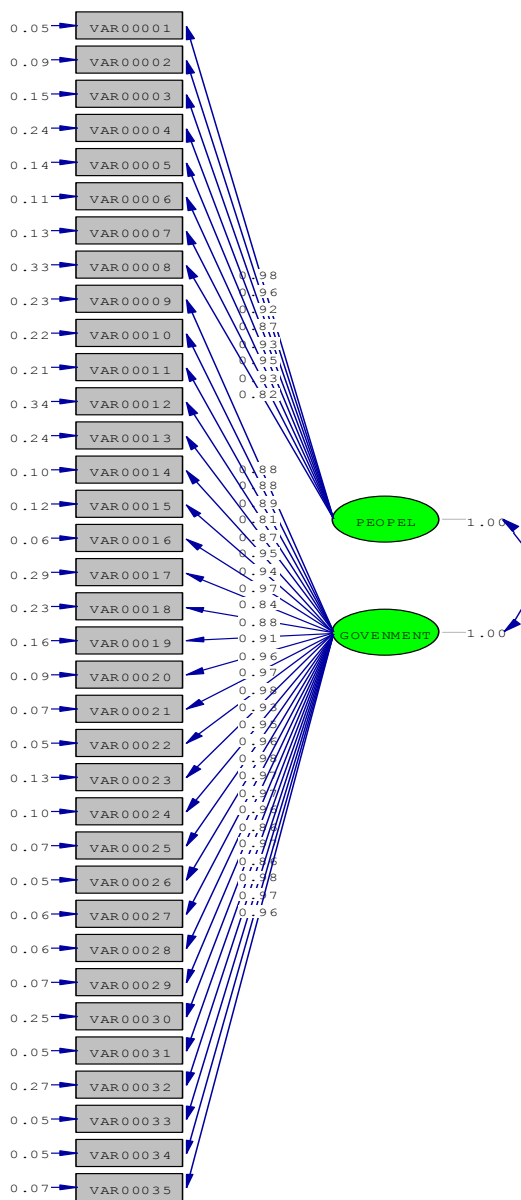
نتیجه‌گیری	فرض صفر	مقدار خطا	سطح معنی‌داری	متغیر
داده‌ها نرمال است	رد نمی‌شود	۰/۰۵	۰/۳۱۲	وظایف مردم در قبال حکومت
داده‌ها نرمال است	رد نمی‌شود	۰/۰۵	۰/۴۰۲	وظایف حکومت در قبال مردم

با توجه به جدول ۸ مشاهده می‌شود که تمامی متغیرها، نرمال هستند به همین خاطر از بین روش تحلیل عاملی تأییدی با استفاده از نرم‌افزار LISREL بهره گرفته خواهد شد.

hi-Square=352.69, df=198, P-value=0.00000, RMSEA=0.077

نمودار ۱: مدل مفهومی تحقیق در حالت معنی داری

hi-Square=352.69, df=198, P-value=0.00000, RMSEA=0.077

نمودار ۲: مدل مفهومی تحقیق در حالت استاندارد

بررسی مدل تحقق امنیت ملی از طریق تعامل مردم و حکومت در نهج البلاغه

جدول ۹: بررسی روایی سازه مدل ارائه شده

نتیجه	میزان به دست آمده	دامنه قابل قبول	معادل فارسی	معادل انگلیسی
از آنجایی که بین این نشانه‌ها هماهنگی و هم‌سویی وجود دارد، در نتیجه روایی سازه مدل تأیید شد.	۱/۷۸	کمتر از ۳	شاخص کای دو بر درجه آزادی	χ^2/df
	۰/۰۷۷	کمتر از ۰/۰۸	ریشه میانگین مربعات خطای برآورد	Root Mean Square of Approximation
	۰/۹۳	نزدیک به یک	شاخص برازش هنجار شده	Normal Fit Index
	۰/۹۷	نزدیک به یک	شاخص برازش تطبیقی	Comparative Fit Index
	۰/۹۵	نزدیک به یک	شاخص برازندگی	Goodness of Fit Index
	۰/۹۵	نزدیک به یک	شاخص تعدیل یافته برازندگی	Adjusted Goodness of Fit Index

با توجه به جدول ۹، شاخص کای دو بر درجه آزادی که یکی از شاخص‌های اصلی می‌باشد که ۱/۷۸ بوده و در محدوده مجاز قرار دارد، برازندگی مدل را مورد تأیید قرار می‌دهد. شاخص تعدیل شده برازندگی که مقادیر بین ۰/۹ تا ۰/۹۵ قابل قبول و بالاتر از ۰/۹۵ عالی است، در مدل نهایی با مقدار ۰/۹۵ است که عالی می‌باشد. شاخص‌های برازش هنجار شده، تطبیقی، برازندگی و تعدیل یافته برازندگی در این مدل به ترتیب برابر با ۰/۹۳، ۰/۹۷، ۰/۹۵ و ۰/۹۵ که با توجه به دامنه قابل قبول از وضعیت عالی برخوردار می‌باشند. شاخص بعدی ریشه میانگین مربعات خطای برآورد می‌باشد که باید کمتر از ۰/۰۸ باشد و در این مدل برابر با ۰/۰۷۷ می‌باشد که در محدوده قابل قبول قرار گرفته است؛ بنابراین با توجه به کل شاخص‌های برازندگی محاسبه شده می‌توان گفت که مدل ارائه شده تحقق امنیت ملی از طریق تعامل مردم و حکومت در نهج البلاغه از برازش مناسبی برخوردار می‌باشد و مدل ارائه شده تأیید می‌گردد.

۳-۴. اولویت‌بندی عوامل با استفاده از روش شباهت به گزینه ایده‌آل فازی (FTOPSIS)

به منظور استفاده از این روش، بعد از مشخص شدن عوامل، یک ماتریس تصمیم‌گیری با استفاده از داده‌های به دست آمده از پرسشنامه «۲» تشکیل شد، در این ماتریس، گزینه‌های مورد بررسی، عوامل شناسایی شده در مرحله قبل (فارغ از اینکه در کدام گروه قرار دارند) بوده و معیارهای ارزیابی در آن، نقطه نظرات خبرگان و کارشناسان یا به عبارتی قضاوت تصمیم‌گیران می‌باشند که گزینه‌های مربوطه را سنجش نموده‌اند (شفقت و پشایی هولاسو، ۱۳۹۵: ۲۱۲). بدین ترتیب ماتریسی با ۲۰ ستون (نمودار شماره ۳) تشکیل شد که هر ستون آن نشان‌دهنده امتیازاتی است که یک فرد به گزینه‌ای مختلف اختصاص داده است. لازم به ذکر است از آنجائی که تشکیل ماتریس تصمیم‌گیری نیازمند استفاده از عبارات کلامی و اعداد فازی متناظر با آن برای رتبه‌بندی گزینه‌هاست، جهت تشکیل ماتریس مذکور،

عوامل مهم شناسایی شده در مرحله قبلی، با توجه به این طیف، مورد بررسی قرار گرفته‌اند که شرح آن در جدول ۱۰ مشخص شده است.

جدول ۱۰: عبارات کلامی و اعداد فازی متناظر با آن برای رتبه‌بندی گزینه‌ها

عبارت کلامی	اختصار	عدد فازی متناظر
خیلی کم	خ ض	۰, ۰, ۰/۳
کم	ض	۰/۱, ۰/۳, ۰/۵
متوسط	م	۰/۳, ۰/۵, ۰/۷
زیاد	خ	۰/۶, ۰/۸, ۰/۱
خیلی زیاد	خ غ	۰/۸, ۱, ۱

ذکر این نکته ضروری است که با توجه به این که شاخص‌های ماتریس تصمیم‌گیری، نقطه نظرات خبرگان و کارشناسان می‌باشد و از آن جایی که هر چه گزینه مورد بررسی امتیاز بیشتری در شاخص‌های مورد نظر کسب نماید نشان ارزش بیشتر آن گزینه در آن شاخص می‌باشد (عطایی، ۱۳۸۹)، بنابراین نوع مطلوبیت شاخص‌ها، افزایشی تلقی شده و اهمیت نظرات همه اعضای جامعه آماری یکسان در نظر گرفته شده است، لذا نیازی به محاسبه ماتریس بی‌مقیاس وزین شده نیست و ماتریس بی‌مقیاس شده ملاک عمل قرار گرفته است.

بعد از تشکیل ماتریس تصمیم‌گیری، مراحل روش FTOPSIS با استفاده از نرم‌افزار خاص این روش طی شد و اولویت‌بندی عوامل مورد نظر، صورت پذیرفت (نمودار ۴).

معیارهای وظایف متقابل مردم و دولت نسبت به همدیگر	فرد ۱	فرد ۲	فرد ۳	فرد ۴	.	.	.	فرد ۲۰
انتقاد سازنده از مسئولان								
اطاعت‌پذیری از نظام								
امر به معروف و نهی از منکر								
.								
.								
.								
گزینش صالحان برای مسئولیت								

نمودار ۳: ماتریس تصمیم‌گیری روش FTOPSIS در پژوهش حاضر

نمودار ۴: اولویت‌بندی عوامل براساس ماتریس تصمیم‌گیری روش FTOPSISIS

نتیجه‌گیری

هر نظام سیاسی مهم‌ترین و اساسی‌ترین وظیفه خویش را ایجاد، حفظ و ارتقای امنیت می‌داند و با هرگونه تهدید که امنیت آن را به مخاطره اندازد، مقابله می‌کند. در واقع، دفع خطرها و تهدیدها توسط هر نظامی امری معقول و پسندیده است. چنان‌چه نظام‌ها قادر به تحقق این مهم نباشند، تحقق اهداف میسر نمی‌شود. لذا بررسی مقوله امنیت در هر نظام سیاسی در سرلوحه اهداف آن نظام قرار دارد. از آن‌جا که اسلام به انسان و سعادت او اهمیت می‌دهد، به این مقوله بیش از سایر مکاتب توجه نشان داده و به‌عنوان تکلیف الهی کارگزاران نظام سیاسی را موظف به تحقق آن کرده است. امنیت در اسلام عبارت است از مجموعه شرایط مطلوب جهت فعالیت‌های فرد و جامعه به‌نحوی که در سایه تحقق این شرایط، جهت‌گیری‌ها به سوی اهداف آفرینش، هر چه صحیح‌تر و کامل‌تر شکل گرفته و اسباب تسریع در نیل به تعالی و رشد انسان فراهم شود. در نظام مبتنی بر اسلام، امنیت رژیم و سازمان حکومت، از آن جهت دارای اهمیت است که اهداف، ارزش‌ها، سعادت و امنیت مردم و مکتب اسلام را تأمین می‌کند.

در جمهوری اسلامی ایران، مرجعیت یافتن نظام در حوزه امنیت ملی به معنی اولویت یافتن رژیم سیاسی یا حکومت بر امنیت مردم و به‌ویژه در تقابل قرار گرفتن این دو حوزه نیست؛ زیرا امنیت حاکمان و رژیم سیاسی جمهوری اسلامی ایران که متکی بر پشتیبانی مردم می‌باشد، تنها در سایه ثبات و استقرار امنیت در جامعه اسلامی ایران و دقیقاً در راستای خدمت به مردم محقق می‌شود. به تعبیر دیگر امنیت حاکمیت، در گرو امنیت جامعه اسلامی است. در این خصوص، بی‌شک نهج‌البلاغه پس از قرآن کریم،

مهم‌ترین و ارزشمندترین منبع در علوم اسلامی است که به این موضوع اهتمام خاص دارد. این کتاب شریف ابعاد مختلف پدیده‌های زندگی اجتماعی انسان را مورد توجه قرار داده است. یکی از این ابعاد بسیار مهم موضوع امنیت و امنیت مردم‌پایه است که جایگاه آن در نظام سیاسی اسلام و نقش آن در سرنوشت جهان اسلام و سعاد بشر بالاست و از ابعاد و زوایای مختلف مورد بررسی قرار گرفته است. در مقاله حاضر با هدف بررسی وظایف متقابل حکومت و مردم (داشته‌ها و خواسته‌های هر کدام) در آراء، اندیشه و بیانات امام علی(ع) سعی در شناسایی این عوامل شد. پس از احصاء ۲ مؤلفه در ۳۵ عامل، عوامل نیز اولویت‌بندی گردیدند.

با توجه به این تحقیق می‌توان نتیجه گرفت برای اینکه نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران بتواند ساخت درونی خود را از طریق تعامل مردم و حکومت استحکام بخشد باید حکومت و مردم همواره با همدیگر در تعامل و ارتباط دوطرفه برد-برد باشند و بر اساس یافته‌های پژوهش از آنجایی که بالاترین عامل مؤثر به‌منظور تحقق امنیت ملی از طریق تعامل مردم و حکومت در نهج‌البلاغه وفاداری مردم به نظام است، نظام می‌بایست نسبت به جذب دل‌ها و قلوب مردم اقدام نماید.

همچنین به محققین آینده نیز پیشنهاد می‌گردد که با توجه به خروجی این پژوهش، وضع موجود جمهوری اسلامی ایران در هر یک از عوامل سی‌وپنج‌گانه را بررسی نمایند و پس از شناسایی و تفکیک عوامل در جدول SWOT و بررسی وضع موجود در ماتریس SPACE نسبت به ارائه راهبردهای لازم اقدام نمایند.

منابع

- قرآن کریم.

- نهج البلاغه. (۱۳۸۹). ترجمه محمد دشتی، چاپ چهارم، قم: موسسه فرهنگی تحقیقاتی امیرالمؤمنین(ع).
- افتخاری، اصغر. (۱۳۸۴). **استراتژی امنیت ملی در جمهوری اسلامی ایران**. تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- بوزان، باری. (۱۳۸۰). «امنیت، کشور، نظم نوین جهانی و فراسوی آن»، ترجمه احد پارساپور، **فصلنامه فرهنگ اندیشه**. شماره‌های ۳-۴.
- حافظنیا، محمدرضا. (۱۳۸۵). **اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک**. چاپ اول، مشهد: انتشارات پابلی.
- خان‌احمدی، اسماعیل (۱۳۹۱). «امنیت پایدار در نظام سیاسی اسلام از منظر نهج‌البلاغه»، **فصلنامه آفاق امنیت**. ۵(۱۵)، ۱۸۷-۱۴۹.
- درّی نجف‌آبادی، قربانعلی (۱۳۸۸). «نگاهی به امنیت از منظر امیرمؤمنان(ع)»، **فصلنامه حکومت اسلامی**. ۵(۴)، ۳۱۰-۲۸۰.
- دشتی، محمد. (۱۳۷۹). **ترجمه نهج‌البلاغه**، قم: انتشارات آل طه.
- دهقانی‌پوده، حسین؛ پاشایی هولاسو، امین. (۱۳۹۵). «تاثیر فرهنگ سازمانی بر ظرفیت‌های و محرک‌های نوآوری دفاعی»، **فصلنامه مدیریت توسعه و تحول**. ۲۷، ۴۳-۲۷.
- شایگان، فریبا. (۱۳۹۱). «امنیت پایدار از دیدگاه مقام معظم رهبری»، **فصلنامه آفاق امنیت**. ۵(۱۴)، ۸۴-۶۳.
- شعبانی، محمدرضا. (۱۳۹۲). راهبردهای امنیتی جمهوری اسلامی ایران در استان سیستان و بلوچستان مبتنی بر عوامل ژئوپلیتیکی، رساله دکتری، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
- شفقت، ابوطالب؛ پاشایی هولاسو، امین. (۱۳۹۵). «شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر نوآوری دفاعی با رویکرد فازی»، **فصلنامه مطالعات میان‌رشته دانش راهبردی**. سال چهارم، شماره ۵، ۲۲۰-۱۹۹.
- عساریان‌نژاد، حسین. (۱۳۸۸). **جزوه درسی محیط‌شناسی امنیتی**. تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
- عطایی، محمد. (۱۳۸۹). **تصمیم‌گیری چند معیاره فازی**. چاپ اول، شاهرود: دانشگاه صنعتی شاهرود.
- عمیدزنجانی، عباسعلی. (۱۳۸۴). **فقه سیاسی: مبانی حقوق عمومی**. جلد هفتم، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- کاویانی، محمدهادی. (۱۳۹۰). «حق امنیت فردی و تأمین آن در نهج‌البلاغه»، **مجله حقوق خصوصی**. ۸(۲)، ۱۳۶-۱۰۳.
- کریمی‌مله، علی. (۱۳۸۴). «شناسایی مرجع امنیت در رویکرد امنیت ملی امام خمینی (رحمه‌الله)»، **فصلنامه مطالعات راهبردی**. سال هشتم، شماره ۴، ۷۸۴-۷۶۵.
- لکزایی، نجف. (۱۳۹۰). «امنیت از دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی»، **فصلنامه اسراء**. سال سوم، شماره ۳، ۵۷-۸۰.
- مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی. (۱۱۱۱). بحارالانوار الجامعه لدرر اخبار الائمه الاطهار. بیروت: موسسه الوفاء.
- مطهری، مرتضی. (۱۳۶۱). **پیرامون انقلاب اسلامی**. تهران: انتشارات صدرا.